

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۸۷/۱/۱۰۱۳۲۵
۸۷-۱-۲۶

به نام خدا

دانشگاه شهید بهشتی
پژوهشکده علوم محیطی
گروه حقوق محیط زیست

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد حقوق محیط زیست

عنوان
اصل اقدام احتیاطی و جایگاه آن در حقوق محیط
زیست

استاد راهنما
دکتر ضرغام غریبی

استاد مشاور
دکتر محمد حسین رضانی قوام آبادی

نگارش
علی مردان حاتم نیا

سال تحصیلی ۸۶-۸۷

۱۱۳۳۲۴

دفتر اساتید دانشیاران
شهرود

۸۷/۱/۱۱۲۱

بسمه تعالی

«صورتجلسه دفاع از پایان نامه دانشجویان دوره کارشناسی ارشد»

بازگشت به مجوز دفاع شماره ۲۸۰۲/۲۰۰/ت/د مورخ ۱۳۸۷/۶/۱۶ جلسه هیأت داوران ارزیابی پایان نامه آقای علی مردان حاتم نیا به شماره شناسنامه ۳۸ صادره از چرداول متولد ۱۳۶۰ دانشجوی دوره کارشناسی ارشد. ناپیوسته رشته حقوق محیط زیست
با عنوان:

اصل اقدام احتیاطی و جایگاه آن در حقوق محیط زیست

به راهنمایی:

آقای دکتر ضرغام غریبی

طبق دعوت قبلی در تاریخ ۱۳۸۷/۶/۳۱ تشکیل گردید و بر اساس رأی هیأت داوران و با عنایت به ماده ۲۰ آئین نامه کارشناسی ارشد مورخ ۷۵/۱۰/۲۵ پایان نامه مزبور با نمره (۱۵/۱۷) و درجه ~~ب~~ ~~ب~~ مورد تصویب قرار گرفت.

۴- استاد راهنما: آقای دکتر ضرغام غریبی

۵- استاد مشاور: آقای دکتر محمد حسین رضائی قوام آبادی

۶- استاد داور: آقای دکتر محسن عبداللهی

۴- نماینده تحصیلات تکمیلی گروه: آقای دکتر کریم عزیزی

تقدیم به:

یگانه موجود مقدس، که ناتوان شد تا من به توانایی برسم، موهایش سپید شد تا در
اجتماع رو سپید شوم و عاشقانه سوخت تا روشنگر راهم باشد و گزینابخش وجودم.

مادرم

تقدیر و تشکر :

برخود لازم می دانم تا بدینوسیله به شکرانه زحمات عزیزانم که موجبات تهیه این رساله را فراهم آوردند تقدیر و تشکر نمایم از :
استاد راهنمای فرهیخته ام جناب آقای دکتر غریبی و استاد مشاور گرامی جناب آقای دکتر رضانی قوام آبادی که بردبارانه به راهنمایی من در تمامی مراحل رساله پرداختند.

پدر عزیزم که در تمامی طول زندگی همواره یار و یاورم بوده است.

خانواده ام که همواره پروانه وار به تیمار من پرداختند و همچو شمعی روشنی بخش زندگیم بودند.

همچنین از جناب آقای علی مشهدی که با ارائه نظرات و پیشنهادات سازنده خود در نگارش این رساله مرا یاری نمودند.

مطالب مندرج در پایان نامه صرفاً بیان عقاید دانشجو است و پژوهشکده هیچگونه مسئولیتی در
قبال نظریات مطرح شده ندارد.

کوتاه نوشته ها :

ed → edition

Ibid → Ibidem(همان)

OP.Cit → opere citato (پیشین)

P → page

PP → Precautionary Principle

ر.ک ← رجوع کنید به

ق.ا قانون اساسی

نام خانوادگی: حاتم‌نیا
نام: علی مردان
پژوهشکده: علوم محیطی
رشته تحصیلی: حقوق محیط زیست
نام استاد راهنما: دکتر ضرغام غریبی
عنوان پایان‌نامه: اصل اقدام احتیاطی و جایگاه آن در حقوق محیط زیست
تاریخ دفاع: ۸۷/۶/۳۱

چکیده

امروزه به دلیل آلودگیها و فرآیند صنعتی شدن، زندگی بشر و محیط زیست در معرض خطرهای فراوانی قرار دارد. اصل اقدام احتیاطی یا رویکرد احتیاطی بهترین پاسخ به این خطرات و عدم قطعیت می باشد. این اصل تأکید می نماید که: « به منظور حفاظت از محیط زیست، رویکرد احتیاطی بطور گسترده ای باید بوسیله دولتها بر طبق ظرفیتهایشان بکار گرفته شود.» جائیکه تهدیدات جدی یا خسارات جبران ناپذیر زیست محیطی وجود دارد، فقدان قطعیت علمی نباید بعنوان دلیلی برای به تعویق انداختن اقداماتی به منظور جلوگیری از تخریب محیط زیست استفاده شود».

اصل اقدام احتیاطی در حال حاضر یک اصل اثبات شده ای در حقوق محیط زیست است. اصل اقدام احتیاطی و خط مشی ها و مدیریت آن در حوزه هایی همچون آلودگی، مواد شیمیایی سمی، غذا و استانداردها، تغییرات اقلیمی، مدیریت ذخایر آبی، تولید گونه های خاص و تجارت گونه های وحشی در سطوح بین المللی، منطقه ای و محلی مورد مطالعه واقع شده است.

این پایان نامه تلاش می کند اصل اقدام احتیاطی و جایگاه آن در حقوق محیط زیست را توضیح دهد و وضعیت حقوقی آن را در حقوق ایران و کنوانسیونهای بین المللی بررسی نماید. بنابراین در بخش اول درباره مفهوم، جایگاه، مفاهیم حقوقی اصل اقدام احتیاطی بحث می کنیم و در بخش دوم درباره جایگاه و اعمال آن در حقوق ایران و کنوانسیونهای بین المللی، اسناد و رویه ها به مطالعه پرداخته ایم.

این اثر تأکید می نماید که اعمال رویکرد احتیاطی در مدیریت منابع طبیعی و حفاظت از محیط زیست امری ضروری و اساسی است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
	بخش اول : مفاهیم، زمینه ها و تحولات اصل اقدام احتیاطی در حقوق
۸	محیط زیست.....
۹	فصل اول : مفاهیم و زمینه ها.....
۹	مبحث اول : مفاهیم اصل اقدام احتیاطی.....
۱۰	بند اول - تعریف واژگان از نظر لغوی.....
۱۰	بند دوم - تعریف واژگان از نظر اصولیین.....
۱۱	بند سوم - تعریف واژگان از نظر حقوقی و حقوق محیط زیست.....
۱۴	مبحث دوم : تعریف اصل اقدام احتیاطی در رویه ها.....
۱۴	بند اول - تعریف اصل اقدام احتیاطی در اسناد بین المللی.....
۱۷	بند دوم - تعریف اصل اقدام احتیاطی در اسناد داخلی.....
۲۰	مبحث سوم : اصل اقدام احتیاطی و ارتباط آن با سایر اصول.....
۲۰	بند اول - اصل ارزیابی آثار زیست محیطی.....
۲۴	بند دوم - اصل پرداخت توسط آلوده کننده.....
۲۸	بند سوم - اصل پیشگیری.....
۳۰	بند چهارم - اصل حمایت و حفاظت از محیط زیست.....
۳۲	مبحث چهارم : مبانی اصل اقدام احتیاطی.....
۳۲	بند اول - جوامع انسانی و مخاطرات.....
۳۳	بند دوم - رویکرد تجزیه و تحلیل خطر و رویکرد پیشگیری و احتیاطی.....
۳۴	بند سوم - عدم قطعیت علمی و اصل اقدام احتیاطی.....
۳۶	بند چهارم - مبانی موجهه ورود اصل احتیاط در حقوق محیط زیست.....
۴۰	فصل دوم : تحولات اصل اقدام احتیاطی در حقوق محیط زیست.....

- مبحث اول : تحولات اصل اقدام احتیاطی در حقوق بین الملل محیط زیست ۴۰
- بند اول - اعلامیه ریو ۴۱
- بند دوم - کنوانسیون وین برای حفاظت از لایه ازن ۱۹۸۵ و پروتکل مونترال در مورد مواد کاهنده ازن ۱۹۸۷ ۴۳
- بند سوم - کنوانسیون کادر سازمان ملل متحد درباره تغییرات آب و هوایی، نیویورک ۱۹۹۲ ۴۵
- بند چهارم - اعلامیه دریای شمال ۱۹۸۷ ۴۶
- بند پنجم - کنوانسیون باماکو ۱۹۹۱ ۴۶
- بند ششم - کنوانسیون هلسینکی ۱۹۹۲ راجع به حمایت و استفاده از آبراهها و دریاچه های بین المللی ۴۷
- بند هفتم - معاهده انرژی ۱۹۹۴ ۴۷
- بند هشتم - کنوانسیون لندن ۴۷
- بند نهم - کنوانسیون حفاظت از محیط زیست دریایی خزر ۴۸
- بند دهم - کنوانسیون استکهلم در خصوص آلاینده های آلی پایدار ۴۸
- بند یازدهم - سایر اسناد بین المللی ۵۰
- مبحث دوم : تحولات اصل اقدام احتیاطی در حقوق اتحادیه اروپا ۵۱
- بند اول - اعلامیه پان اروپایی برژن ۱۹۹۰ ۵۳
- بند دوم - معاهده ماستریخت ۲۱ سپتامبر ۱۹۹۱ ۵۳
- بند سوم - سایر اسناد ۵۳
- مبحث سوم : تحولات اصل اقدام احتیاطی در حقوق داخلی ۵۴
- بند اول - قانون اساسی ۵۵
- بند دوم - قوانین و مقررات عادی ۵۵
- الف) کنوانسیونهایی که در حکم قانون داخلی است ۵۵
- ب) مقررات دولتی ۵۶
- ج) قوانین برنامه ای ۵۷

- بخش دوم : جایگاه و اعمال اصل اقدام احتیاطی در حقوق محیط زیست ۶۰
- فصل اول : جایگاه اصل اقدام احتیاطی در حقوق محیط زیست ایران ۶۱
- مبحث اول : ایران و نهادهای و کنوانسیونهای بین المللی در چهارچوب اصل اقدامات احتیاطی ۶۱
- بند اول - اتحادیه بین المللی حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی (اتحادیه جهانی حفاظت) ۱۹۴۸ ۶۱
- بند دوم - دفتر بین المللی تحقیقات پرندگان آبی، لندن ۱۹۵۲ ۶۲
- بند سوم - برنامه محیط زیست ملل متحد (۱۹۷۲) ۶۲
- بند چهارم - برنامه همکاریهای زیست محیطی کشورهای جنوب آسیا، کلمبو ۱۹۸۰..... ۶۳
- بند پنجم - کنوانسیونهای بین المللی ۶۳
- الف) کنوانسیون بین المللی مداخله در دریاهای آزاد در صورت بروز سوانح آلودگی، بروکسل ۱۹۶۹ ۶۳
- ب) کنوانسیون جلوگیری از آلودگی دریایی ناشی از مواد زائد و سایر مواد، لندن ۲۹ سپتامبر ۱۹۷۲ ۶۵
- پ) کنوانسیون لندن ۱۹۷۲ و پروتکل ۱۹۹۶ آن و اصل اقدامات احتیاطی ۶۷
- ت) کنوانسیون منطقه ای کویت برای همکاری درباره حمایت از محیط زیست دریایی در برابر آلودگی و پروتکل های مربوطه ۶۸
- ت-۱- پروتکل همکاری منطقه ای برای مبارزه با آلودگی ناشی از نفت و سایر مواد مضره در موارد اضطراری ۷۰
- ت-۲- پروتکل راجع به آلودگی دریایی ناشی از اکتشاف و استخراج از فلات قاره، ۱۹۸۹ کویت ۷۰
- ت-۳- پروتکل راجع به حمایت از محیط زیست دریایی در برابر منابع آلودگی مستقر در خشکی، ۱۹۹۰ کویت ۷۲
- ت-۴- پروتکل ۱۹۹۸ کنوانسیون راجع به کنترل انتقالات برون مرزی مواد زائد خطرناک و سایر ضایعات در دریا ۷۳

- ث) کنوانسیون بین المللی نجات دریایی، لندن، ۱۹۸۹ ۷۴
- ح) کنوانسیون بازل درباره کنترل انتقالات برون مرزی مواد زائد زیان بخش و دفع آنها، بازل ۱۹۸۹ ۷۵
- چ) کنوانسیون وین برای حفاظت از لایه ازن- وین ۱۹۸۵ و پروتکل مونترال در مورد مواد کاهنده ازن، ۱۹۸۷ ۷۷
- ج) کنوانسیون تالابهای مهم بین المللی به ویژه به عنوان زیستگاه پرندگان آبی، رامسر ۱۹۷۱ ۷۸
- خ) کنوانسیون تجارت گونه های گیاهی و جانوری وحشی در معرض خطر انقراض (سایتس) واشنگتن ۱۹۷۳ ۷۸
- د) کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان، پاریس ۱۹۷۲ ۷۹
- ذ) کنوانسیون ساختاری سازمان ملل متحد درباره تغییرات اقلیمی، نیویورک ۱۹۹۲ ۸۱
- ر) کنوانسیون تنوع زیستی، ریودوژانیرو ۸۲
- ز) کنوانسیون سازمان ملل متحد برای بیابان زدایی در کشورهایی که بطور جدی با خشکسالی و یا بیابان زائی مواجه می باشند، پاریس ۱۹۹۴ ۸۴
- مبحث دوم : قوانین ایران و اصل اقدامات احتیاطی (جایگاه اصل اقدام احتیاطی در حقوق ایران) ۸۵
- بند اول- قانون اساسی ۸۵
- بند دوم- قوانین عادی ۸۵
- مبحث سوم : تجزیه و تحلیل میزان و حدود بکارگیری اصل اقدامات احتیاطی در عمل در ایران ۸۷
- فصل دوم : اعمال اصل اقدام احتیاطی در حقوق محیط زیست ۸۹
- مبحث اول : اصل اقدام احتیاطی و حمایت از تغییرات آب و هوایی ۸۹
- بند اول- تعادل انرژی و پدیده گلخانه ایی ۸۹
- بند دوم - منابع انتشار دهنده گازهای گلخانه ایی ۹۰

- بند سوم - گرم شدن زمین و ارتباط با تغییرات آب و هوا و پیامدهای آن ۹۰
- بند چهارم - نقش کنونی و بالقوه جنگلها در بحث تغییرات آب و هوا ۹۵
- بند پنجم - جو زمین و سوراخ شدن لایه ازن و اصل اقدام احتیاطی ۹۹
- بند ششم - اقدامات احتیاطی در خصوص کاهش لایه ازن و چگونگی تخریب آن ۱۰۱
- بند هفتم - قضیه نوب فلزات تریل و کمیسیون مشترک داوری بین ایالات متحده آمریکا و کانادا، ۱۹۴۱ - ۱۹۳۸ ۱۰۳
- بند هشتم - بررسی کنوانسیون وین، ۱۹۸۵ و پروتکل مونترال، ۱۹۸۷ و اصلاحیه ۱۹۹۰ لندن ۱۰۴
- مبحث دوم : اصل اقدام احتیاطی و حمایت از گونه های جانوری و گیاهی ۱۰۷
- بند اول - اهمیت اصل اقدام احتیاطی در زمینه حمایت از گونه های جانوری و گیاهی ۱۰۷
- بند دوم - مقررات و اصل اقدام احتیاطی ۱۱۰
- مبحث سوم : اصل اقدام احتیاطی و حمایت از منابع آبی و محیط زیست دریایی ۱۱۴
- بند اول - اهمیت اصل اقدام احتیاطی در حوزه محیط زیست آبی ۱۱۴
- بند دوم - کنوانسیون رامسر ۱۱۷
- بند سوم - محیط زیست دریایی ۱۱۹
- نتیجه گیری ۱۲۵
- فهرست منابع ۱۲۸

(ما امروز در دنیایی زندگی می کنیم که من آنرا
«دنیای لگام گسیخته» می نامم دنیایی که وجه
مشخصه آن مخاطره ها و عدم قطعیت های نوین است)^۱
آنتونی گیدنز، جامعه شناسی

این اثر پژوهشی است پیرامون اصل اقدامات احتیاطی در حوزه حقوق محیط زیست با
شاخصه ها و محورهای ذیل:

الف) ضرورت های انجام پژوهش

حفاظت از محیط زیست بدون شک یکی از نگرانی های اصلی جوامع گوناگون در
قرن حاضر می باشد و رسیدن به توسعه پایدار و ابقاء جهانی سالم و محیطی عاری از
آلودگی شاید آرزوی ذهنی و باور خیالی هر یک از ما انسانها باشد. چگونگی تبدیل
این باور خیالی به یک واقعیت درونی بار سنگینی است که انجام دادن آن خود نیاز به
تلاش فراوان دارد.^۲

تاریخ تحول جوامع بشری امروزی نمایانگر این است که « توسعه » فرآیندی
شتاب آلود و ناپایدار به خود گرفته است که عوارض آن را می توان در ماهیت و ابعاد
وسیع تخریب و آلودگی محیط زیست نیز مشاهده نمود. آلودگی های متعدد زیست
محیطی نظیر، سوراخ شدن لایه ازن، گرمایش جهانی، از بین رفتن تنوع زیستی و
حیات وحش، افزایش انفجار آمیز جمعیت، تخریب بی رویه جنگلها و تبدیل آنها به
اراضی کشاورزی، عوارض ناشی از دستکاری های ژنتیکی گیاهی و حیوانی، ظهور
بیماری های جدید و در کل تخریب محیط زیست و غیره سیاست گزاران در حوزه محیط
زیست را به این سمت سوق داد که چگونه باید توسعه را ادامه داده و در عین ادامه از
عواقب زیانبار و غیرقابل پیش بینی آن جلوگیری بعمل آورد.

^۱ - گیدنز، آنتونی؛ با همکاری کارن بردسال، جامعه شناسی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران، نشر نی، ص ۹۸، سال ۱۳۸۶.

^۲ - ناصر، طالب بیدختی، « توسعه پایدار و مسائل زیست محیطی»، فصلنامه رهیافت، شماره ۱۷، ص ۲۳، زمستان ۱۳۷۶.

بعد از انقلاب صنعتی و بدنبال آن پیشرفتهای تکنولوژیکی روز افزون بویژه در دهه های پایانی قرن بیستم و عدم توجه به شاخصهای زیست محیطی در فرآیند پیشرفتهای علمی، آلودگیهای زیست محیطی گسترش یافت و فرآیند تخریب محیط زیست، تشدید گردیده، بسیاری از جنبشهای زیست محیطی بدنبال راهی برای تضمین سلامتی محیط زیست و انسان در برابر اثرات زیانبار برخی از علوم که واجد عدم قطعیت^۱ بوده اند، می گشتند و سازمانهای بین المللی متعددی بسیج شده بودند تا احساس حفاظت محیط زیست را در سطح کره زمین ایجاد کنند^۲. اتخاذ رویکرد احتیاطی^۳ یکی از این راه حلها بود.

در واقع بشر می بایست فعالیتهای خود را مورد ارزیابی قرار دهد و چنانچه از این فعالیتهای، تهدیدات جدی و غیرقابل برگشت به محیط زیست وارد شود نسبت به توقف، کاهش و یا استفاده از تکنولوژیهای مناسب تر اقدام نماید. به هر حال جهت دستیابی به توسعه پایدار^۴، اصل اقدام احتیاطی ایجاب می نماید که در موضوعات زیست محیطی این اصل مد نظر قرار گیرد. بنابراین از حمایت از شرایط اقلیمی (آب و هوایی) کره زمین گرفته تا حمایت از گونه های جانوری و گیاهی و همچنین منابع طبیعی و غیره را شامل می شود. البته لازم به ذکر است که رعایت اصل مزبور در هر موضوع زیست محیطی متفاوت و بستگی به ماهیت آن موضوع دارد که فعالیتهای تخریبی نیز در آن موضوع باید مورد ارزیابی، کنترل و کاهش قرار گیرد.

براین اساس اصل اقدام احتیاطی باید به عنوان یک تعهد حقوقی در عرصه عمل برای دولتها درآید تا محیط زیست از صدمات این فعالیتهای مصون بماند. بنابراین کاهش اثرات زیانبار اقدامات انسانی، توجه و مطالعه و پیش بینی عواقب اثرات زیست محیطی ضرورتی انکارناپذیر در فرآیند جلوگیری از تباهیهای زیست محیطی تلقی می گردد.

1. Scientific Uncertainty.

۲ - امید پناه، پرویز، اکولوژی، علم محیط زیست، جهاد دانشگاهی دانشگاه صنعتی اصفهان، ۱۳۶۴، ص ۲۱۷.

3. Precautionary.

4. Sustainable Development.

ب- پیشینه بحث

اصل احتیاطی حاصل ابراز دغدغه های آندسته از فلاسفه ودانشمندان بود که بدنبال چاره ای برای روند لجام گسیخته افزایش مشکلات بی سابقه حاصل از علوم وتکنولوژی می گشتند.براین اساس ابتداءاً « اصل اقدام احتیاطی^۱ » در پرتو اصل عام حفاظت مطرح گردید و در دو سطح داخلی و بین المللی مورد توجه واقع شد که برجسته ترین آنها اصل ۱۵ اعلامیه ریو درباره محیط زیست و توسعه^۲ بود. اعلام اصل اقدام احتیاطی را می توان از جمله ملاحظات و یکی از مهمترین ابتکارات اعلامیه ریو تلقی نمود. این اعلامیه نقطه عطفی در زمینه مسائل زیست محیطی بود. تا آن زمان، کشورهای صنعتی، کشورهای در حال توسعه را مسئول تخریب محیط زیست می دانستند ولی دراین کنگره جهانی، متخصصان و سران کشورهای در حال توسعه توانستند ثابت کنند که منشأ ۸۰ درصد از آلاینده های محیط، کشورهای صنعتی هستند.^۳

این اولین فریاد برای جلب توجه نبود ولی به عنوان اولین ندای رسمی در مقام جلب توجه جهانی برای پیدا کردن راه حل جهت مشکلات روزافزون محیط زیست به شمار آمد.^۴ این اصل که در حقوق بین الملل در حال پدیدار شدن است، دلالت بر این دارد که : « در حالی که تهدیدات جدی در مورد خسارتهای غیرقابل جبران به محیط زیست وجود دارد نباید از عدم وجود اطمینان کامل علمی به عنوان دلیل برای به تعویق انداختن برنامه های طرح ریزی شده برای جلوگیری از تخریب محیط زیست استفاده کرد». تعریف فوق بوسیله اعلامیه اجرائی برگن در مورد توسعه پایدار

1. *The Precautionary Principle.*

2. *The Rio Declaration On Environment and Development.*

۳. فتحی و اجارگاه، کورش- فراهانی، محسن، دانش محیط زیست زنان برای توسعه پایدار، مرکز انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۲، ص ۱۳.

۴- آموزش بین المللی محیط زیست، تهیه و تنظیم: بخش آموزش علمی، فنی و حرفه ای یونسکو، ترجمه: فیروزه برومند، چاپ اول، ۱۳۷۰، صص ۱۱-۱۲.

تنظیم شده است^۱ و در اصل ۱۵ اعلامیه ریو نیز نسبت به آن تأکید گردیده است. اصل ۱۵ اعلامیه ریو بیان می‌دارد:

« به منظور حفظ محیط زیست، کشورها باید ضوابط و معیارهای پیشگیرانه حمایتی را بر اساس تواناییهای خود بطور مبسوط مورد استفاده قرار دهند. در جایی که امکان خطر جدی وجود دارد یا مسایل و مشکلات ناشناخته زیانهای را به بار می‌آورد، باید نواقص بطور کلی و علمی مورد بررسی قرار گیرد و نباید به دلیل اینکه ضوابط مبارزه با آلودگی پرهزینه است، از آن چشم‌پوشی کرد».

این اصلی است که در حقوق محیط زیست از آن به عنوان اصل اقدام احتیاطی یاد می‌شود که در واقع یکی از اصول حقوق بین‌الملل محیط زیست می‌باشد که برای جلوگیری از صدماتی که بشر به محیط زیست می‌آورد پدیدار گشته است.

اصل اقدام احتیاطی را می‌توان به عنوان توسعه یافته‌ترین شکل از یک قاعده کلی تحمیل‌کننده تعهد در نظر بگیریم و وقتی اعمال می‌شود که خطر آنقدر زیاد باشد که در واقع اطمینان علمی کامل از قبل برای اتخاذ اقدام مفید موجود نباشد. تمامی عوارض زیست‌محیطی از قبیل قطع بی‌رویه جنگلها، بکارگیری سلاحهای مخرب و مواد شیمیایی، کاهش لایه ازن، تغییرات آب و هوایی، شکار حیوانات و غیره از پیامدهای بی‌توجهی و عدم رعایت اصل اقدام احتیاطی است که بایستی دولتها آن را علاوه بر نظارت جدی بر آن از قبل آن را در قوانین و مقررات خود گنجانده باشند که در غیر اینصورت خسارات جبران‌ناپذیری به محیط زیست و گونه‌های جانوری و گیاهی و بطور کلی حیات زیست‌کره وارد خواهد شد. برای تحقق این اصل می‌توان برای نمونه از طریق به‌کارگیری بهترین تکنولوژی قابل دسترس که در عین حال گران هم نباشد عمل نمود و هنگامی که به عنوان یک الزام اصولی را به همراه داشته باشد که در صورت تخطی از آن دولت موظف به پرداخت خسارت گردد^۲.

^۱ - حبیبی، محمدحسن، «مقدمه‌ای بر ماهیت و اصول قوانین محیط زیست بین‌المللی»، مجله محیط‌شناسی، شماره ۱۹، تابستان ۷۶، صص ۱۰۸-۱۰۳.

^۲ - حبیبی، محمدحسن، همان، ص ۱۰۷.

ج) سؤالات اصلی و فرعی پژوهش

سؤال اساسی که تحقیق حاضر در صدد پاسخگویی به آن می باشد عبارت است از: «تعریف اصل اقدام احتیاطی و اینکه آیا این اصل جایگاهی در حقوق محیط زیست دارد. یا خیر؟». سؤالات دیگری که نیز در خلال پژوهش مطرح شدند عبارتند از:

- آیا در سیاست‌گذاریها و قوانین ملی و بین‌المللی به اصل اقدام احتیاطی توجه گردیده است؟

- آیا این اصل می‌تواند حفاظت از محیط زیست را ارتقاء بخشد؟ یا محتوای این اصل بگونه‌ای است که به تنهایی ناتوان از انجام این رسالت است؟

- آیا می‌توان با تکیه بر اصل اقدام احتیاطی امیدوار بود که بتوان از خطرات صنعتی شدن بی‌رویه جلوگیری نمود؟

- آیا این اصل در حقوق محیط زیست ایران (حقوق داخلی) بکار گرفته شده و مورد توجه واقع گردیده است؟

فرضیه نگارنده در پاسخگویی به سؤالات فوق این است که اصل اقدام احتیاطی یک اصل بدیهی و عقلی است و اغلب اصلی است برای شناسایی حقوق بین‌الملل محیط زیست و هیچ تردیدی وجود ندارد که این اصل درخشش چشمگیری در حوزه حقوق بین‌الملل محیط زیست داشته باشد، لیکن در سیاست‌گذاریها و حقوق داخلی آنگونه که شایسته اعمال این اصل است توجهی نگردیده است و به سرعت در حال گذار از حقوق نرم^۱ به حقوق سخت^۲ است و در دو سطح داخلی و بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته که برجسته‌ترین آنها اصل پانزدهم اعلامیه ریو می باشد.

همچنین ایران به تعدادی از معاهدات بین‌المللی ملحق شده است که معمولاً در مقدمه معاهدات استفاده و بکار گرفته شده است، به خاطر اینکه متن مواد را دقیق و روشن جلوه دهد^۳. هر چند در خصوص اجرایی کردن و اعمال این اصل هنوز

1. Soft Law.

2. Hard Law.

3. Birnie, W. and Boyle, A.E., *International Law and The Environment*, Clarendon Press, Oxford 1993, P.P. 98-99.

مقاومتهایی صورت گرفته و بسیاری از عدم قطعیت و شفافیت خود اصل صحبت می کنند.

در جمهوری اسلامی ایران در اصل پنجاهم قانون اساسی و دیگر قوانین عادی با ذکر عباراتی چون ممنوع بودن برخی اعمال و فعالیتها اشاره شده که نشان از ضرورت بکارگیری اصل اقدام احتیاطی در برنامه های توسعه و نیز حفاظت از محیط زیست می باشد به عنوان مثال قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست در راستای اصل پنجاهم قانون اساسی در ماده ۹ مقرر نموده است که « اقدام به هر عملی که موجبات آلودگی محیط زیست را فراهم نماید، ممنوع است ».

اصل پنجاهم قانون اساسی دارای ابعاد وسیعی است که عبارتست از لزوم توسعه و رشد اقتصادی کشور و حفاظت از محیط زیست بطور همزمان، منع قانونی فعالیتهای اقتصادی که منجر به تخریب غیرقابل جبران محیط زیست می شود، یعنی تأکید بر توسعه پایدار^۱.

د- اهداف پژوهش

می توان امیدوار بود که با اجرا و توسعه اصل احتیاطی و کاویدن جنبه های تاریک این اصل و بدنبال آن شفاف نمودن اعمال آن در حوزه های مختلف علوم تا حدودی از روند شتاب آلود توسعه لگام گسیخته جلوگیری نمود و مشکلات ناشی از آنها را کاهش داده و یا لااقل منطقی نمود. بعبارت دیگر در واقع توسعه را با تکیه بر این اصل « منطقی » و « پایدار » نمود و با بکارگیری این اصل گامی اساسی در جهت تضمین حقوق نسلهای حاضر و آتی برداشت که زمینه ساز توسعه پایدار است. براین اساس امید است متخصصان امر به قدری توانا باشند که مسئولان را وادار سازند تا زیان همیشگی را با سود کوتاه مدت معاوضه نکنند و محیط زیست و منابع طبیعی را به بهایی اندک با اعمال فعالیتهای اقتصادی و پروژه های صنعتی نامناسب به خطر نیندازند^۲.

۱ - گلکار، محمد، «توسعه پایدار و محیط زیست در ایران»، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ص ۶۹، سال ۱۳۸۲.

۲ - طالب بیدختی، پیشین، ص ۲۴.

ه) فرضیه تحقیق

همانگونه که در پاسخ مقدماتی به سوالات اصلی تحقیق اشاره رفت اصل اقدام احتیاطی در حقوق محیط زیست آنگونه که باید و شایسته است مورد توجه قرار نگرفته و به عرصه عمل و تجربه وارد نگردیده است و زمانی مورد توجه واقع شد که هنوز اصل «پیشگیری» آثار اساسی خود را بر کل مقررات حفاظت محیط زیست بجای نگذاشته بود و در واقع تکمیل کننده اصل پیشگیری شد. برای این اساس با رسیدن به این فرض نگارنده به دنبال توجه دادن سیاستگذاران عرصه حقوق محیط زیست به این اصل و اهمیت بنیادین آن در جلوگیری از تباهی های زیست محیطی است.

و- روش تحقیق

روش تحقیق بیشتر تحلیلی و توصیفی با استفاده از منابع کتابخانه ای و تحقیق در متون و اسناد قانونی مرتبط با اصل اقدام احتیاطی است که با توجه به منابع فارسی اندک مرتبط با موضوع تأکید بر منابع انگلیسی و فرانسوی صورت گرفته است.

ی- چارچوب تحقیق

در این تحقیق سعی گردیده در بخش نخست مفهوم و تاریخچه و جایگاه این اصل در حقوق محیط زیست بررسی گردد و پس از شناخت این اصل در بخش دوم به جایگاه و اعمال اصل اقدامات احتیاطی در حقوق محیط زیست پرداخته ایم. هرچند نگارنده بر این مسئله اذعان دارد که پژوهش حاضر کاستی ها و نواقص متعددی دارد.